

Om Sagalund, det levda livet och arkivmaterialets omvandlande kraft

Hur personhistoriska källor kan påverka det kulturella minnet

FÖR DRYGT HUNDRA ÅR sedan pågick en hel del i Kimito, på Kimitoön i Egentliga Finlands skärgård. Det undervisades på Vreta folkskola, man studerade och bildade sig. Man höll tal i ungdomsföreningen, dansade och spelade teater. Det var också då som Finlands första friluftsmuseum Sagalund (ursprungligen N.O. Janssons museum) såg dagens ljus. Personer som levde och verkade på området ägnade sig åt att samla föremål, växter, stenar, insekter, böcker och folklöre, samt åt trädgårdsskötsel. Influenser kom från ideologier som berörde botaniska trädgårdar och didaktik. Dessutom fanns ett aktivt kulturliv på ön – man arrangerade soaréer, diktläsning, musik- och andra uppträdanden. Olika nätverk verkade aktivt. I dem ingick bland annat pionjärer inom folkskole-, ungdomsförenings-, friluftsmusei- och lokalmuseiverksamhet, liksom framträdande samtida författare.¹

Livet i skärgården har brett ut sig i många riktningar, och minnena av det har bevarats på flera olika sätt. Å ena sidan ville man bevara och minnas den lokala historien och det levda livet. Å andra sidan ansåg man att bildning, kultur och de pedagogiska och traditionella värdena som var knutna till dessa också påverkade framtiden. De samtidas passion för bildning, historia, litterär verksamhet, kultur och bevarande och bildande av kulturellt minne har lämnat spår i

---

1. Om Sagalunds museiområde och dess historia se t.ex. Solveig Sjöberg, *Nils Oskar Jansson och hembygdsrörelsen i Åboland*, avhandling pro gradu, Nordisk etnologi, Åbo: Åbo Akademi 1975; Li Näse (red.), *Ur Sagalunds gömmor*, småskrifter 1, Åbo: Folkloristiska institutionen vid Åbo Akademi 1990; Li Näse (red.), *Min kostsamma leksak. Sagalund*, Kimito: Sagalunds museum 2000, <https://sagalund.fi> (hämtad 15/5 2024).

byggnadsarvet, i föremålen, i de skrivna orden, på pappersarken, i litteraturen, på teaterscenerna, i fotografier och i samlarobjekt såsom stenar, snäckskal och växter.²

I dag omfattar Sagalunds museiområde och hemmuseet Villa Sagalund spår av dessa tidigare, levda liv. När man stiger in i husets rum, får man en tydlig känsla av hur livet i skärgården kan ha sett ut och känts förr i tiden. Samtidigt har mycket av dessa levda liv och spåren av dem fallit i glömska.

I den här essän betraktar vi utifrån kulturellt minne olika processer kring minne och glömska, särskilt med avseende på olika skeden i skapandet av ett hemmuseum. Vi fokuserar särskilt på det arkivmaterial som museet har bevarat. Centrala frågor i essän berör folkskollärarna och kulturaktörerna Adèle Weman (1844–1936) och Nils Oskar Jansson (1862–1927) och hur de påverkade miljön på Kimitoön. Här granskas också deras betydelse för svenskspråkig kulturhistoria, grundandet av ett hemmuseum, material som människor lämnar efter sig och hur sådant material levandegörs på hemmuseet i Sagalund.

Wemans och Janssons livshistorier har bevarats genom de många föremål och personhistoriska källor som finns på hemmuseet Villa Sagalund. I den här essän dryftar vi hur det levda livet i kombination med personhistoriska källor, arkivmaterial och hemmuseer kan bilda och påverka det kulturella minnet på en djupare nivå. Vi behandlar även mer allmänna frågor om hur och varför ett levt liv, och arkivmaterial i anslutning till det, kan bli osynligt och falla utanför det kulturella minnet när materialet bevaras i en institution såsom ett museum. Därtill ställer vi också frågan hur de levda livet och arkivmaterialen åter kan synliggöras till exempel genom forskning. Vi fokuserar särskilt på Adèle Wemans liv och karriär samt på det arkiv som är knutet till henne och som finns bevarat på museet Sagalund.³

Sagalunds museiområde samt Villa Sagalund och de arkiv som finns på museet har inte varit föremål för någon mer ingående akademisk forskning, varför man kan säga att materialen och objekten är relativt outforskade. I denna essä svarar vi på hur man minns liv

---

2. Ibid.

3. Nils Oskar Janssons liv, karriär och material är också av stor betydelse, men dem kommer vi att lyfta fram i andra publikationer.

och hur man producerar minnen genom dokumentation, arkivering, presentation och synliggörande.

LIV SOM BEVARATS I EN MUSEIMILJÖ

Sagalunds friluftsk- och lokalhistoriska museum grundades år 1900.⁴ Dess grundare, folkskollärare Nils Oskar Jansson, hade funnit inspiration och fått influenser från det svenska friluftsmuseet Skansen, grundat av Artur Hazelius (1833–1901) 1891. Grundandet av friluftsmuseer byggde på en ideologi som vid denna tid spreds på flera håll i norra Europa. I relation till denna internationella utveckling är det befogat att räkna Sagalund som Finlands första friluftsmuseum.⁵ Detta till trots lyfts Sagalunds unika drag och pionjärskap inom friluftsk- och lokalhistoriska museer sällan fram i studier och tal som berör det här området. Fölisöns friluftsmuseum nämns ofta som det första i sitt slag i Finland. Museet grundades på en ö utanför Helsingfors år 1909, flera år efter grundandet av Sagalund. Troligen finns det flera orsaker till att Sagalunds museiområde med dess finlandssvenska anknytning ute i den sydvästra skärgården inte har blivit en etablerad del av den finska, nationella museihistorien. En orsak är säkert att området inte är allmänt känt och att det inte tidigare gjorts någon större forskningsinsats beträffande området och de arkiv som finns där.

Sagalunds museiområde uppkom och bildades särskilt kring den år 1882 grundade folkskolan i Vreta. På området verkade även en aktiv ungdomsförening, och till de aktiva centrala gestalterna med en bakgrund i skolans, ungdomsföreningens och museiområdets miljö hörde vid sidan av Jansson i synnerhet Adèle Weman.⁶ Som ett tack för deras verksamhet byggdes Villa Sagalund 1911.⁷ Villan har sedermera blivit

4. T.ex. Näse (red.), *Min kostsamma leksak*, s. 19.

5. Om friluftsmuseet och dess historia, se t.ex. Sten Rentzhog, *Friluftsmuseerna. En skandinavisk idé erövrar världen*, Stockholm: Carlssons 2007. Sagalund omnämns i detta verk som ett av de första friluftsmuseerna i Norden, s. 47 och 50.

6. Weman var en av de första lärarna i Vreta folkskola och tillsammans med Jansson grundade hon en ungdomsförening på orten (de olika ungdomsföreningarna slogs samman 1894 och fick två år senare namnet Kimito ungdomsförening). Weman gick med i museikommittén efter Janssons död, men hon påverkade området på många sätt redan före det.

7. Det verkar dock inte finnas några bevarade dokument med närmare upplysningar

ett hemmuseum. Jansson och Weman innehade varsin lägenhet i villan – Jansson i den västra änden och Weman i husets östra ände. Under vintrarna bodde Weman ofta i Helsingfors, bland annat på hotell Kämp. Generellt sett kan man säga att Janssons och Wemans inverkan på och betydelse för den finlandssvenska kulturhistorien har varit betydande tack vare deras vidsträckta nätverk.⁸

Projektet ”En lund av berättelser – Sagalund. Hemmuseum, miljö och en biografisk tid”, som inleddes vid Åbo universitet 2023 granskar med hjälp av miljöbiografisk metodologi särskilt hemmuseet Villa Sagalund samt de liv som Jansson och Weman levde.⁹ Det här innebär att vi granskar hur individens liv byggdes upp i relation till miljön, och hur spår av det har bevarats som ett resultat av senare museiverksamhet och blivit en del av det kollektiva minnet. Vid sidan av samlingar av växter i trädgården och föremål, finns även ett omfattande och betydelsefullt personhistoriskt material, som har arkiverats i museets egna samlingar.¹⁰ Detta material har en bärande roll, eftersom det vid sidan av det övriga materialet i olika arkiv utgör fragment som bit för bit kan ge upphov till en mer enhetlig bild av det förflutna. Brev, dagböcker, almanackor och andra skriftliga material, liksom fotografier, kan förflytta det förgångna till nutiden, och visa hur historien är närvarande i vår tid.

Olika personhistoriska och biografiska material, såsom brev och dagböcker, ger en unik möjlighet att närma sig människor, deras tankar, känslor och vardagsliv i det förgångna. Sådant material kan berätta

-
- om husbygget. Informationen är baserad på muntliga uppgifter genererade och bevarade på Sagalunds museiområde samt på diskussioner med anställda vid museet. Det som dock är intressant är att Weman skriver följande i sina självbiografiska memoarer: ”Den lilla villa, som jag och min tjänstekamrat Nils Oskar Jansson tillsammans byggde, ligger tätt invid folkskolans prydliga hus.” Med den lilla villan avser Weman uttryckligen Villa Sagalund. Adèle Weman, *Minnen i skuggor och dagar. Självbiografiska anteckningar*, Helsingfors: Mercators Tryckeri Aktiebolag 1933, s. 193.
8. Janssons och Wemans inverkan är synlig i många sammanhang och i olika material, vilka t.ex. Sagalunds museum har bevarat och presenterat genom sin verksamhet.
  9. Information om projektet ”En lund av berättelser – Sagalund. Hemmuseum, miljö och en biografisk tid”, Åbo Universitet, se <https://sites.utu.fi/tarinoidenlehto/sv> (hämtad 15/5 2024).
  10. Arkivmaterial rörande Jansson och Weman finns även i andra offentliga arkiv såsom i Svenska litteratursällskapets i Finland arkiv. Vi kommer även att inkludera detta material i vår forskning.

vad som ingick i tillvaron vid olika tidpunkter och hur livet såg ut, exempelvis i relation till miljön.¹¹ Med hjälp av sådant material kan man även få reda på exempelvis hurdana relationer och nätverk som fanns i det förflutna. Materialet kan också berätta hur växter, stenar och olika föremål i miljön, samt olika berättelser och böcker, har inspirerat och format vardagen, tänkandet och arbetet.

Dylikt material och de livsspår som finns i dem utgör viktiga element i glömskans och minnets tematik, som till exempel formas kring en specifik minnesfunktion i en museimiljö. Museet har således en viktig funktion i att bevara minnet, såväl på en individuell som på en kollektiv och samhällelig nivå. Men museet kan samtidigt ha en aktiv funktion av bortglömmande, då man i museets samlingar eller i museiarbetet lyfter fram sådana saker som man vill bearbeta men samtidigt också glömma. Glömskans funktioner upprätthålls exempelvis av museer som presenterar holocausten, då det också är viktigt att lära sig att glömma för att man ska uthärda. Då fungerar glömskan som ett terapeutiskt medel.¹² Att något faller i glömska på museer kan ske omedvetet eller som ett resultat av en medveten handling. Denna medvetna glömska kan bero på olika samtidskontexter, det vill säga att man medvetet väljer att glömma eller upprätthålla glömskan på grund av samtida fenomen, värderingar, moraluppfattningar, lagar och sociala normer.¹³

Museerna fattar aktiva beslut om vad de samlar in, om vad som bevaras och om vad som minns, och om vad man inte samlar in, bevarar eller minns. Ibland kan besluten vara slumpmässiga, och en hel del beror på hurdant material som över huvud taget existerar och är tillgängligt. Allt detta är förknippat med ett stort ansvar. Kulturarvet bildas genom en aktiv process som också innebär makt/maktutövning, vilket kommer till synes bland annat i museiarbetet. På museer är

-
11. Beträffande dagboksgenren och dagboksmaterial, se t.ex. Karoliina Sjö & Maarit Leskelä-Kärki, "Päiväkirja, minus ja historia", Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lulu (toim.), *Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*, Tampere: Vastapaino 2020, s. 11–38.
  12. Se t.ex. Janne Vilkuna, "Yhteinen kulttuuriperintömme", Pauliina Kinanen (toim.), *Museologia tänään*, Jyväskylä: Gummerus 2007, s. 17–22.
  13. Detta är vanligt när det gäller köns- och sexualminoriteter samt andra marginaliserade gruppers historia, där arkivmaterial om dem ofta glöms bort och denna glömska aktivt upprätthålls.

arkivarbete inte en del av minnesorganisationens officiella uppgifter, till skillnad från i de specifika arkivorganisationerna och den officiella arkivinstitutionen.¹⁴ Beslut som berör arkiv på museer påverkar forskningen, men samtidigt kan forskningen lyfta fram arkiv och beslut och på så sätt delta i den här processen av att minnas och glömma. Hur som helst är det viktigt att inse att också museerna upprätthåller minnet och formar kulturarvet genom att bruka de samlingar som ingår i deras arkiv.¹⁵

Allt detta är nära knutet till frågor om det kulturella minnet och hur det formas i ett bredare sammanhang. Härnäst övergår vi till att granska processerna mellan skapandet av arkivmaterial och forskningen kring dem. Vi dryftar huruvida de personhistoriska arkivmaterialen och forskningen kring dem kan skapa en bredare bild av ett museum som Sagalund, och dessutom lyfter vi fram en i sin samtid betydande och uppskattad författare som sedermera hamnat utanför den finlandssvenska litteraturhistoriens kanon och det bredare kulturella minnet.

DEN IHÅGKOMNA OCH BORTGLÖMDA NATTENS DROTTNING

Inom de humanistiska vetenskaperna har det under de senaste åren skett en så kallad arkivalisk vändning. Olika arkiv och material har börjat intressera forskare på nya sätt och i högre grad än tidigare. Såsom forskarna inom litteratur- och arkivvetenskap, Hanna Karhu, Katri Kivilaakso och Viola Parente-Čapková, skriver, kan arkiv gestaltas som en sorts förändringens kraft med hjälp av vilken det är möjligt att förändra rådande kanon.¹⁶ Enligt Aleida Assmann, kulturanthropolog

---

14. För mera om detta se t.ex. Marko Rikala, ”Arkistot museokokoelmien osana”, *MuseoPro*, webbpublikation 21/1 2022, https://www.museopro.fi/fi/arkistot_museo-kokoelmien_osana (hämtad 15/5 2024).

15. Om arkivbildarnas val och makt, se t.ex. Petra Hakala, ”Den enskilda arkivaktörrens makt att påverka bilden av det förgångna. Exemplet Reinhold Hausen”, Outi Hupaniittu & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Arkistot ja kulttuuriperintö*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2021, s. 105–145.

16. Hanna Karhu, Katri Kivilaakso & Viola Parente-Čapková, ”Tutkimuskohteena arkistot – uutta, vanhaa ja tulevaisuuteen kurottavaa”, *AVAIN – Kirjallisuuden tutkimuksen aikakauslehti* 20, 2023:1, s. 3–5, <https://doi.org/10.30665/av.127487>. Se också

och litteraturvetare som undersökt det kulturella minnet, utgör arkiv således en sorts passiv motvikt till den aktiva delen av det kulturella minnet. Kanon formas dock i arkiven – och just i detta faktum ligger en omvandlande kraft dold.¹⁷ Forskningen kring arkiv kan mycket väl lyfta fram till exempel författare, verk eller litteraturhistoriska fenomen som fallit i glömska samt även andra glömda eller marginaliserade områden av historien. Över lag påverkas arkivbildningen och forskningen kring arkiv av att arkivmaterialet existerar, finns tillgängligt, är sorterat och beskrivet. Sättet på vilket olika spår lämnas och hur de bevaras påverkar med andra ord på ett väsentligt sätt processerna kring minne och glömska.¹⁸

Arkivens omvandlande kraft framkommer till exempel då man granskar Adèle Wemans arkiv och roll med avseende på kulturellt minne. Som Jan Assmann, egyptolog som undersökt det kulturella och kommunikativa minnet, har konstaterat existerar och fortlever minnet med hjälp av kommunikation. Ifall kommunikationen avbryts resulterar det i glömska. Vi kan med andra ord endast minnas det som vi kommunicerar om eller det som faller inom ramarna för det kulturella minnet.¹⁹ Kommunikation kan emellertid också ske på ett passivt plan inom det kulturella minnet, det vill säga där arkiven finns, menar Aleida Assmann.²⁰ Men kommunikation, minnet, behöver alltid också en aktiv nivå för att existera. Var finns Weman på denna axel mellan kommunikation, minne och glömska?

Adèle Weman är ett intressant exempel på fenomenet att ju mer man letar efter information om en person och studerar henne, desto mer övertygas man om att hon inte är bortglömd, samtidigt som hon på många sätt ändå har glömts bort. Paradoxalt, eller hur? På sin tid

---

Hanna Karhu, Katri Kivilaakso & Viola Parente-Čapková (toim.), *Tutkimuspolkuja yksityisarkistoihin — Aineistot historian, kulttuurin ja kirjallisuuden tutkimuksessa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2024.

17. Aleida Assmann, "Canon and archive", Astrid Erll & Ansgar Nünning (eds.), *A Companion to Cultural Memory Studies*, Berlin & New York: De Gruyter 2010, s. 97–107; Karhu, Kivilaakso & Parente-Čapková, "Tutkimuskohteena arkistot", s. 4–5.
18. Se t.ex. Maarit Leskelä-Kärki, "Ethical encounters in the archives. On studying individuals in esoteric contexts", *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 29, 2020:1, s. 28–48, <https://doi.org/10.30674/scripta.85671>.
19. Jan Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization. Writing, Remembrance, and Political Imagination*, New York: Cambridge University Press 2011, s. 23.
20. Assmann, "Canon and archive", s. 97–107.

var hon en betydande, uppskattad och produktiv författare, poet och pjäsförfattare, under konstnärsnamnet Parus Ater (även Inge Storm och Zakaria). Numera är hennes verk inte allmänt kända, hennes skådespel uppförs eller adapteras inte längre och det trycks inga nya upplagor av hennes böcker. Hennes verk har inte heller översatts till finska, förutom några få undantag, och de har oss veterligen inte heller översatts till andra språk, förutom *Dalakastet* (1917) som har utkommit på estniska. En av de få biografier som skrivits om henne är J. J. Huldéns dubbelbiografi om henne och Jansson som bär titeln *Kring Sagalund. Två banbrytares levnad* (1941). Därtill finns också Wemans självbiografi, *Minnen i skuggor och dagar. Självbiografiska anteckningar* (1933).²¹

Ingen vetenskaplig studie har oss veterligen gjorts om Weman och hennes verk. Under vårt projekt har det blivit tydligt att det här är en person och en betydande produktion, som borde undersökas och som borde ingå som en självklar del i vår litteraturhistoria som en uppskattad och minnesvärd banbrytare inom folkbildning, pedagogik och litteratur.²² Hon omnämns på några ställen i artiklar som tangerar litteraturhistoria – vanligtvis mycket kort – men det verkar vara så gott som allt som finns berättat om henne för en bredare, eller för den delen smalare, publik.²³ I Sverige har det gjorts en pjäs

21. I *Biografiskt lexikon för Finland* ingår också en biografisk artikel om Weman skriven av Solveig Sjöberg-Pietarinen, [URN:NBN:fi:sls-5534-1416928958140](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:fi:sls-5534-1416928958140) (hämtad 15/5 2024). Det finns också en annan dubbelbiografi, om Parus Ater och Frans Österblom, av Gustav Tegengren från 1912. Avsnittet om Parus Ater är 10,5 sidor långt och innehåller också också dikter av henne. En kort biografisk artikel om Weman finns i *SFV-Kalendern*, se Birgitta Åmossa, "Adèle Weman – kulturbärare över generationer", *Svenska folkskolans vänners Årsbok, SFV-Kalendern* 129, 2015, s. 26–35. Se också t.ex. Bertha Wasastjerna, "Adèle Weman (Parus Ater)", *Nutid* 1909:11, s. 410–416; Emil Cedercreutz, "Parus Ater. En kvinna och en gärning", *Helsingfors-Journalen* 1934:21, s. 494, 505–506.

22. Se också t.ex. Birgitta Åmossa, "Adèle Weman – kulturbärare över generationer", s. 26–35.

23. Se t.ex. Merete Mazzarella, "Fantasi och verklighet i AW:s diktning för barn", *Budkavlen* 66, 1987, s. 9–12; Anne Alarto, Irma Kyrki & Maija Saraste, *Saran sisaret. Naiskirjallisuuden perinnettä Suomessa 1800-luvulta 1900-luvun alkuun*, webbpublikation 2015, s. 31, <https://digi.kirjastot.fi/files/original/3f230cb87f6fd207733d558e3dfdba.pdf> (hämtad 15/5 2024). Weman omnämns också t.ex. i *Ättio är finlandssvensk litteratur* samt i *Finlands svenska litteraturhistoria* I och II. Se Thomas Warburton, *Ättio är finlandssvensk litteratur*, Helsingfors: Holger Schildts förlag 1984, s. 89–90; Johan Wrede

om henne i början av 2000-talet, och uppenbarligen uppfördes den, eller åtminstone hade man som avsikt att uppföra den, i Kimitoöns ungdomsförenings utrymnen.²⁴

Det som samtidigt har fallit i glömska är att Weman kan anses som en av pionjärerna inom kvinnosaken och folkskolerörelsen, eftersom hon ansåg att det var viktigt att även flickor, och barn i allmänhet, skulle utbildas och erbjudas skolbildning. Följaktligen grundade hon med sin kusin Alma Dahl i mitten av 1860-talet en svenskspråkig landsbygdsskola i Kimito. Sedermera blev hon år 1873 den första läraren i den första folkskolan i Kimito. Vretas nya folkskola stod färdig 1882, och här arbetade Weman tills hon var 72 år. I hennes skådespel och andra litterära verk var flickor och kvinnor ofta huvudpersoner och figurerade också i andra viktiga roller. Överlag intresserade sig Weman för ungdomens sak.²⁵

Med sin produktion och sin verksamhet strävade Adèle Weman uppenbart efter att delta i de processer som formade det självständiga Finland och dess litterära tradition. Det runebergiska och topelianska arvet återspeglas i hennes produktion. För henne spelade den lokala historien och folklivsskildringarna en viktig roll, och hon bevarade och återgav dessa ämnen i sina berättelser, dikter och skådespel. Det lokala sammansmälte med det nationella och tvärtom. De frodiga och fylliga naturbeskrivningarna målades upp i de verk som skildrar hembygdskärlek. Exempelvis i dikten "Hembygdens lov" skapar Weman en sagolik, idyllisk bild av miljön, i de två sista stroferna enligt följande:

(red.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis 1999, s. 348, 391, 413; Clas Zilliacus (red.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet och uppslagsdel*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis 2000, s. 25, 26, 443–444. Dessa korta och ibland nedlåtande beskrivningar ger inte en rättvisande bild av den banbrytande, betydande och mycket produktiva karriär som Weman hade inom folkbildning, kultur, ungdomsarbete och litteratur.

24. Birgitta Åmossa, "Författare och folkskolepionjär", *Astra Nova* 2004:6, s. 47–49.

25. Se Weman, *Minnen i skuggor och dagar*, s. 87–128.

I midsommarskrud
syrenerna prunka vid högan loft
och svalor små
av gräs och strå
bereda sitt bo på min farstukvist.
Du hembygd min,
du moder min,
du är skönaste torvan förvisst.

I midvinternatt
stå dunmjuka drivor vid kojans fot,
och stugan full
av människengull
blir sagopalats för mitt unga sinn'.
Ja moder min,
du hembygd min,
i liv och i död är jag din.²⁶

Weman skrev även för barn och unga, och behandlade aktuella teman i sina verk. Hon skrev också beställningsverk till olika publikationer. I hennes skrifter hittar man teman som äktenskap, romantik, humor, samhällskritik, äventyr, svekfull kärlek, skärgård, natur och sociala relationer, ofta skrivna med humor, ironi och även med grovhet. Versifikation, rim och slutrim var viktiga för henne, och hon skrev också en av de tidigaste finländska science fiction-dikterna ("Till Nordpolen" 1908 och 1911). I Wemans produktion finns influenser bland annat från Victoria Benedictsson (1850–1888) och Anne Charlotte Leffler (1849–1892). Hon var troligtvis influerad av litterära ideal som förknippas med det moderna genombrottet i nordisk litteratur. I sin litteratur tog hon ställning till olika samhällsfrågor. Dörrarna var öppna mot världen, och både Weman och andra personer i hennes närkrets och nätverk tog intryck av liv, verksamhet och arbete i Sverige och i andra europeiska länder.²⁷

26. Parus Ater (Adèle Weman), "Hembygdens lov", *Bylåtar och strängospel*, Helsingfors: Amos Andersons Förlag 1911, s. 68.

27. Om influenser från bl.a. Victoria Benedictsson och Anne Charlotte Leffler se t.ex. Pia Forssell, "Kvinnliga folklivsskildrare", Johan Wrede (red.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, Helsingfors: Svenska

I en samtida recension jämförs Adèle Weman med Aleksis Kivi, vilket berättar om hennes roll och status som uppskattad författare och skildrare av folket.²⁸ Hon kände många människor och hennes nätverk bestod av författare, konstnärer och andra betydande personer. Hennes produktion uppskattades av många och hon reste runt i Finland på bokturnéer, möjligen gjorde hon det också i Sverige. Wemans arkiv i Sagalund är fyllt av gratulations- och visitkort från olika evenemang och besök.²⁹ Även i pressen rapporterades det om flertaliga fester och evenemang.³⁰ Hon var både en firad och ihågkommen person, denna uppmärksamhet tycks småningom ha avtagit efter hennes död, och hennes namn etablerades aldrig i litteraturens kanon. Även kriget som bröt ut strax efter Wemans död bidrog till att mycket som föregått det föll i glömska.

Förändringar och brytningsskeden i det finländska samhället i början av 1900-talet, samt stämningen efter inbördeskriget, färgad av språkstriden och de språkpolitiska linjedragningarna, har påverkat den finlandssvenska kulturen och det svenska språket. Detta har resulterat i att personer som företrädde dessa på många sätt har hamnat i en minoritetsposition eller fallit i glömska, utan att infogas i den nationella och historiska kanon.³¹ I Wemans fall bidrog, vid sidan av att hon tillhörde en språklig och kulturell minoritet, även könet till att hon blev bortglömd i litteraturhistorien.³² Samtidigt upprätthåller hemmuseet i Sagalund Wemans minne, vilket är mycket anmärkningsvärt.

Wemans produktivitet, påverkan och breda nätverk blir uppenbara då man granskar det rika brevmaterialet och dagboksanteckningarna som har bevarats i museets arkivlådor. I dagböcker skrev Weman ner vem som besökte henne och hon förde en omfattande korrespondens

---

litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis 1999, s. 413; Päivi Lappalainen, ”Perhe, koti, kansa, isänmaa – kiista yhteiskunnan tukipylväistä”, Lea Rojola (toim.), *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1999, s. 71.

28. Dame-pique, ”Parus’ stora kväll på Svenska teatern”, *Hufvudstadsbladet* 8/10 1934.

29. Se t.ex. Adele W. Gratulationer, AW arkiv, Sagalunds museums arkivsamlingar.

30. T.ex. *Hufvudstadsbladet* 8/10 1934, s. 1, 5.

31. Se t.ex. Pekka Valtonen, *Kosmopolitteja ja kansallismielisiä. Aatteiden kamppailu sotienvälisessä Suomessa*, Helsinki: Gaudeamus 2018.

32. Se t.ex. Maria-Liisa Nevala (toim.), *Sain roolin johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*, Helsinki: Otava 1989; Alarto, Kyrki & Saraste, *Saran sisaret*, s. 2.

med olika konstnärer, författare, lärare, forskare, professorer, politiker och andra aktörer. Även magnaten, förläggaren och mecenaten Amos Andersons (1878–1961) brevsamling från åren 1899–1936 finns i arkivet. Anderson var Wemans och Janssons elev och aktiv i ungdomsföreningen.³³ Det här är betydelsefullt, eftersom en stor mängd av Andersons personhistoriska material i enlighet med Andersons vilja förstördes efter hans död, och en stor del av Andersons brev från tiden före 1918 saknas.³⁴ Anderson och Weman höll kontakt ända fram till Wemans död, och Weman har troligen påverkat Andersons intresse för konst och teater.

Som helhet innehåller de personhistoriska och biografiska arkiven på Sagalund brev, kort, dagböcker, almanackor, anteckningar, tal, dikter och manus till berättelser och pjäser, dokument och tidningsurklipp. I Wemans arkivmaterial finns en betydande potentiell förändringskraft, som kan påverka det kollektiva och kulturella minnet samt innehållet i litteraturhistorien.³⁵

Textinnehållet i Wemans arkivmaterial är till stora delar renskriivet på dator, men allt hennes material har inte digitaliserats, vilket påverkar materialets tillgänglighet.³⁶ Trots att materialet är omfattande finns det inga detaljerade referenser till Wemans och Janssons arkiv i museets arkivförteckning – där nämns endast deras namn – och förteckningen innehåller inte heller uppgifter om innehållet i arkivlådorna som berör dem.³⁷ Det kan också finnas material om dem utspritt på arkivlådor med anknytning till andra personer, och arkivlådor kan vara placerade på olika ställen i Sagalund. Således kan det vara en utmaning att få en uppfattning om arkivens omfattning och innehåll, vilket också påverkar möjligheterna att studera dessa

---

33. Förutom med Weman brevväxlade Amos Anderson även i någon mån med Jansson.

34. Se Torsten Steinby, *Amos Anderson*, Helsingfors: Söderströms 1979; Olav S Melin, *Den ensamme mecenaten. Tron och mystiken – Amos Andersons drivkrafter*, Esbo: Vidi-Press Oy 2020.

35. Vid sidan av material om Weman och Jansson finns också mycket annat i museets arkiv. Det värdefulla materialet berör hela Kimitoön och dess historia.

36. Däremot har man digitaliserat t.ex. flera av Wemans litterära verk i samlingarna i Finlands Nationalbibliotek. Det finns också digitaliserade verk av Weman i Litteraturbanken, <https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/WemanA/titlar> (hämtad 15/5 2024).

37. Däremot finns det separata kataloger och index över t.ex. Wemans material och brevsamlingar. De är också digitaliserade och kan hittas i museets Drive-mapp.

arkivmaterial. Denna situation försvårar utnyttjandet av arkivens potential att påverka och forma de dynamiska delarna av det kulturella minnet. Information om arkiven ingår visserligen i den expertis som museipersonalen besitter, men för utomstående är det ofta slumpen som avgör om de hittar rätt i arkiven.

Vi kan inte ens föreställa oss vad de värdefulla och betydande kulturhistoriska materialen kan erbjuda innan vi verkligen får en möjlighet att gå igenom arkivlådorna och deras innehåll – även om det är utmärkt att materialet redan finns tillgängligt i renskrivna form på Sagalund. Framför oss öppnar sig världar som beskriver skärgården samt västra och södra Finland vid sekelskiftet 1900. De visar sig i brevväxlingen, i det rika manuskriptmaterialet, i tidningsurklippen, i dagböckerna och i almanackorna. Flera dagars forskningsperioder i museimiljön och i arkivsamlingarna, samt i sällskap av annat material, har i projektets början tagit oss till olika platser, tider och levda liv. När man sitter i Villa Sagalunds trädgård kan man i sitt sinne skissera upp livet för tiotals decennier sedan – dansen, sången, musiken och glädjen, möjligen olycklig kärlek, saknad och sorg. På kvällarna och nätterna förefaller Nattens drottning, som Weman också kallades, att i sina verk tala till oss genom tid och rum, då månskenet silas genom fönsterrutorna:

Kring Sagalund låg månens vita ljus
med trollglans över fädrens enkla hus,
och genom parken hördes fotsteg sväva
av dem, som levat, men ej mera leva.

I lundens valv en andeviskning ljöd,
när löven vaggades av sunnanfläktar.
Till helig tystnad sommarnatten bjöd,
och rosens knoppar drucko daggens nektar.³⁸

I natten ekar stegen av levda liv, och de fortsätter att gå och lämna spår, och slår sig till ro som en del av framtidens minne.

---

38. Weman, *Minnen i skuggor och dagar*, s. 212.

HEMMUSEET, AUTENTICITET OCH ARKIVMATERIALENS OMVANDLANDE KRAFT

Trots att vårt forskningsprojekt ännu är i början, har bilden av Wemans arbete, hennes olika roller inom folkbildningen och kulturlivet samt hennes kulturella och litterära relevans redan förändrats. Men ännu har vi inte fått reda på varför museet har bestämt sig för att bevara vissa dokument eller på vilket sätt sällningen har gjorts. Vi vet inte heller vem som har arrangerat materialet. Det finns ingen dokumentation om den här processen, åtminstone inte vad vi känner till.

På basis av muntliga uppgifter från museipersonalen vet vi att man hann föra bort saker ur Nils Oskar Janssons lägenhet i Villa Sagalund strax efter hans död i slutet av 1920-talet. Detta gjordes innan man förstod dessa sakers museala värde. En del av sakerna kunde uppenbarligen återbördas vid bland annat auktioner. Efter Adèle Wemans död år 1936 gjordes hennes lägenhet som sådan omedelbart om till ett museum. En tid efter Wemans död verkade ett forskar- och författarresidens i lägenheten, i enlighet med hennes vilja.³⁹ Detta har möjligen påverkat den ursprungliga lägenheten och dess interiör. Frågorna om Villa Sagalunds autenticitet är på inga villkor enkla, och vårt projekt kommer att undersöka allt detta noggrannare i framtiden.

I Villa Sagalunds hemmuseum ligger fokus för tillfället på föremålen och de muntliga berättelserna, fascinerande i sig själva. Särskilt om somrarna känns det verkligen som om man steg in i en liten sagovärld då man anländer till området, en förtrollande, oslipad diamant. Här blir de levda livet åter levande i olika tolkningar och berättelser som en del av en ståtlig och imponerande miljö och dess föremål. Dess historia visar hur det levda livet är en del av en större social och kulturell kontext. Det sätt på vilket ting bevaras, återberättas och betonas är beroende av i vilken tid och på vilken plats man lever, hurdana fenomen och frågor som ligger i tiden och vad man uppskattar, samt hurdana detaljer man vill eller ens kan lägga märke till. I varje tid ställs nya frågor om det förflutna, och på så sätt ändras tolkningarna. De formas genom var tids frågor, metodologier och material.

---

39. Se J.J. Huldén, *Kring Sagalund. Två banbrytares levnad*, Helsingfors: Tilgmanns tryckeri 1941, s. 6.

För att vi ändå ska få en så faktisk bild som möjligt av helhets-situationen beträffande materialet bör arkivlådorna gås igenom systematiskt och grundligt. Det här betyder naturligtvis att det vid det här skedet går åt mycket tid till materialgenomgång. Så småningom vävs ledtrådarna ihop och spåren leder till nya upptäckter. Det här torde dock vara självklart för historieforskare: insamling av material, genomgång och analys av det tar tid, liksom många andra forskningsskeden. Som till exempel Philippe Lejeune har påpekat är det viktigt att låta forskningen ta tid, det är rent av en forskningsetisk fråga: hermeneutiska tolkningsprocesser kräver tid, man måste läsa materialet om och om igen och vara lyhörd.⁴⁰ Det här gäller också materiella objekt och hela miljön på Sagalund: man måste ta sig tid att vandra i miljön, hitta föremål, ordna dem, och skapa tolkningar.

Sammanfattningsvis är det viktigt att föra fram hur man just genom forskning kan lyfta fram olika material och olika presentationer av dessa samt hur man kan lyfta fram tolkningar i ett större sammanhang. Forskningsresultaten kan också utnyttjas bland annat i museiarbetet. På så vis ökar kännedomen om Sagalund och Adèle Weman samt om Nils Oskar Jansson, vilket också påverkar det bredare kulturella minnet. Med hjälp av arkivmaterial och författarskapets kulturhistoriska perspektiv kan man vidare utvidga en uppfattning om mångsidigt litterärt aktörskap och dess historia. Allt detta hör ihop med hur vår litterära och kulturella tradition i hela dess omfattning uppfattas. Wemans och Janssons efterlämnade material erbjuder rikligt med intressant och viktigt forskningsstoff, och forskningen kan generera nya infallsvinklar som spinner vidare på redan etablerade uppfattningar.

Då det arkiverade materialet, i det här fallet det rika personhistoriska materialet efterlämnat av Weman och Jansson, ordnas och forskas i, när det en allt större synlighet och blir en del av olika kontexter. På det sättet får det en kommunikativ form. I enlighet med Assmann börjar det existera och assimileras i det kollektiva och kulturella minnet. Dessa material blir en del av den omvandlande kraft, med

---

40. Philippe Lejeune, *On Diary*, Honolulu: Centre for Biographical Research, The University of Hawai'i Press 2009, s. 132. Om etiska frågor anknutna till forskningen kring biografiskt material, se t.ex. Sjö & Leskelä-Kärki, "Päiväkirja, minus ja historia", s. 37.

hjälp av vilken det som glömts bort och gömmts undan kan få komma fram och berätta nya historier. Detta möjliggör skapandet av en mer enhetlig bild av det förflutna genom olika tolkningar.

Översättning från finska: Eva Abl-Waris